

colloquium
isme
Empowering Local Mind in Art Design
& Cultural Heritage
2016

Empowering Local Mind
In Art Design & Cultural Heritage

3rd ISME International Colloquium 2016

proceeding book

27 & 28
December
2016

Universiti
Teknologi MARA,
Melaka, Malaysia.

In collaboration with:

Empowering Local Mind
In Art Design & Cultural Heritage

3rd ISME International Colloquium 2016

EDITORS AND COMPILERS:

Dr. Azahar Harun
Dr. Rosli Zakaria
Dr. Abd Rasid
Pn. Haslinda Abd Razak
Pn. Liza Marziana Mohammad Noh
En Nadzri Mohd Sharif
En. Shaleh Mohd Mujir
Pn Fatrisha Mohamed Yussof
Pn Anith Liyana Amin Nudin
Pn Ilinadia Jamil
Cik Fazlina Mohd Radzi
Cik Aidah Alias
Cik Nurkhazilah Idris

COVER DESIGN:

Norsharina Samsuri

PUBLISHED BY:

Faculty of Art & Design,
UiTM Melaka
KM26 Jalan Lendu,
78000 Alor Gajah, Melaka
Tel : +606 - 5582094/ +6065582190/ +6065582113
Email : ismefssr@gmail.com
Web : <http://isme2016.weebly.com>
ISBN : 978-967-0637-26-6

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without permission of the copyright holder.

Empowering Local Mind
In Art Design & Cultural Heritage

3rd ISME International Colloquium 2016

Copyright © 2016

Faculty of Art & Design,
UiTM Melaka
KM26 Jalan Lendu,
78000 Alor Gajah Melaka
<http://isme2016.weebly.com>

Content

1	Personification in Marketing Communication: Case Study of Malaysian Brands	9
	<i>Azahar Harun, Mohamed Razeef Abd Razak, Russlan Abd Rahim, Lili Eliana Mohd Radzuan, Amina Syarfina Abu Bakar</i>	
2	The Image of Man after September 11	21
	<i>Mohd. Shaharudin Sabu, Mohd. Saharuddin Supar, Hisammudin Ahmad, Shaharin Sulaiman, Ahmad Zuraimi Abdul Rahim, Mohd. Ali Azraei Bebit, Shahrul Munir Mohd Kaulan</i>	
3	The Image Construction of Loro Blonyo Craft in Global Market through Packaging Design that Reflect Local Image	27
	<i>Nanang Yulianto, Edy Tri Sulistyoya, Slamet Subiyantoro, and Nadia Sigi Prameswaria</i>	
4	Game-Based Learning using Visual Spatial Approach for Children with Autism to Improve Social Development: A Pilot Study	32
	<i>Ilinadia Jamil, Fatrisha Mohamed Yussof, Nor Yus Shahirah Hassan, Azzureen Nor Ain Azizuddin and Zainal Kadir</i>	
5	Visual Iklan Berunsurkan Seksual Di Media Internet: Persepsi Golongan Bawah Umur	42
	<i>Fatrisha Mohamed Yussof, Ilinadia Jamil, Azahar Harun, Norsharina Samsuri, Nurkhazilah Idris, Nor Sabrena Norizan</i>	
6	An Iconographical Interpretation Of Street Art In Malaysia	51
	<i>Syafril Amir Muhammad, Nurul Huda Mohd Din, Profesor Dr. Muliyadi Mahamood, Dr. Mumtaz Mokhtar</i>	
7	The Relationship between Place and Hallmark Event; Malaysian Cultural Context	64
	<i>Musaddiq Khalil, Amer Shakir Zainol, Shaliza Dasuka, Liza Marziana, Khazilah Idris, and Fazlina Radzi</i>	
8	Aplikasi Teknik Tempa dan Peleburan dalam Seni Arca Besi Raja Shahriman Raja Aziddin	74
	<i>Liza Marziana Mohammad Noh, Shaliza Dasuki, Nurkhazilah Idris, Fazlina Mohd Radzi, Musaddiq Mohd Khalil Imran</i>	
9	Sulaman Keringkam : Motif Kemasan Sisi Beridentiti Melayu Tempatan	85
	<i>Norhasliyana Hazlin Zainal Amri, Hamdzun Haron, dan Abdul Latif Samian</i>	
10	Malay Aesthetic Concept through Malay Woodcarving Motifs in Visual Artworks	97
	<i>N. A. Hassan, P. Amin, and S. Tohid</i>	
11	Illustrasi Poster Kempen Alam Sekitar dalam Simbol Kebudayaan	106
	<i>Muliyati Binti Mat Alim and Profesor Madya Dr. Abdul Halim bin Husain</i>	
12	Penghayatan Nilai- Nilai Patriotisme Dalam Arca Awam Pelajar Uitm Melaka Sempena Pertandingan Hiasan Patriotisme Daerah Alor Gajah	118
	<i>W. M. Z. Wan Yaacob, N.H. Abdulah, A. Osman, M. F. Samsudin, M. A. A. Bebit, S. M. Mohd Kaulan dan M. S. Sabu</i>	

13	Keunikan Ukiran Patung Kayu dalam Kehidupan Kaum Jah Hut dalam Keperluan dan Kepercayaan	124
	<i>Nor Edzrine Binti Abdullah Sani</i>	
14	Properties of Mandi Bunga (flowering bath) as Malaysian tradition Practice	135
	<i>S. Roslan, R. Legino</i>	
15	Malaysian Batik Painting From 1950 to 2010: A Study on Style	145
	<i>A.E. Mohd Fauzi, N. H. Ghazali and N. H. Ahmad</i>	
16	Interpreting Motif and Pattern in Mohd Nor Mahmud Painting Batik: <i>Pakai Semutar Kain Lepas</i>.	151
	<i>H. Abd Razak, R.Legino, B. Samuri</i>	
17	The Aesthetic of Traditional Lurik in Socio-Cultural Context	157
	<i>E. S.Handayani</i>	
18	Brand Identity on Local Malay Herbal Toiletries Packaging Design as a Potential Tourism Product	162
	<i>Siti Sarah Adam Wan, Noraziah Mohd Razali, Wan Nur Khalisah Shamsudin & Ariff Ali</i>	
19	Budaya Melayu Sebagai Simbol dan Makna Dalam Seni Catan Moden Malaysia	172
	<i>Liza Marziana Mohammad Noh, Hamdzun Haron, Abdul Latif Samian & Tengku Intan Suzila Tengku Sharif</i>	
20	Budaya Visual ‘Seni Kolam’ Dalam Sistem Sosial Masyarakat India	180
	<i>Santhi A/P Letchumanan, Lee Hoi Yeh, Prof. Madya Dr. Abdul Halim Hussain</i>	
21	Cetusan Idea Seni Tekat Perak	198
	<i>Azni Hanim Hamzah, Salina Abdul Manan, Noor Hafiza Ismail & Nur Hikma Mat Yusuf</i>	
22	Chlorophyll Print: An Alternative Approach to Describe Photographic Printing Process Using Nature Based For Photography Students	207
	<i>Dona DLowii Madon, Aidah Alias, Raziq Abdul Samat, Farihan Zahari, Shafira Shaari & Shaharin Sulaiman</i>	
23	Designing Jawi Typeface to Enhance The Quality of Modern Design	218
	<i>Mohamed Razeef Abdul Razak, Prof. Dr. D'zul Haimi Md. Zain, Dr. Azahar Harun, Dr. Saiful Akram Che Cob & Lili Eliana Mohd. Radzuan</i>	
24	Diversification of <i>Batik Jarum</i> Handicraft Art Product to Solidify Community Based Creative Economic Development in Klaten Regency	225
	<i>Margana</i>	

25	Empowering “Girli” Batik Craftswomen to Enhance Family Economy and Develop Tourism Village in Sragen District	236
	<i>Dr. Slamet Supriyadi & Prof. Dr. Sariatun</i>	
26	Identiti Visual Seni Catan Moden Malaysia Melalui Media Campuran Dalam Konteks Kebudayaan	244
	<i>Fairus Ahmad Yusof ¹ Prof. Madya. Dr. Abdul Halim Husain</i>	
27	Inovasi Media TMK Dalam Pendekatan Pembelajaran dan Pengajaran Pendidikan Seni Visual Berasaskan Gaya Belajar Visual	274
	<i>Siti Hayati binti Haji Mohd Yusoff</i>	
28	Interpretasi Kandungan Imej Fotografi Digital Sosio-Masyarakat Melayu Berdasarkan Konsep Literasi Visual	291
	<i>Nadzri Mohd Sharif, Meor Hasmadi Meor Hamzah & Nor Fariza Baharuddin</i>	
29	Kartun Akhbar Sebagai Wadah Penyampaian Suara Masyarakat: Suatu Kritikan Terhadap Isu-Isu Semasa	304
	<i>Shaliza Dasuki, Liza Marziana Mohammad Noh, Nurkhazilah Idris, Fazlina Mohd Radzi, Musaddiq Mohd Khalil & Nur Hasliza Abdulah</i>	
30	Kartun Bertemakan Keagamaan Atas Talian: Interpretasi Dakwah dan Sindiran	317
	<i>Fazlina Mohd Radzi, Shaliza Dasuki, Nurkhazilah Idris, Liza Marziana Mohammad Noh & Musaddiq Muhammad Khalil</i>	
31	Keindahan Tengkolok Getam Pekasam Warisan Kesultanan Perak Darul Ridzuan	326
	<i>Liza Marziana Mohamad Noh, Salina Abdul Manan, Azni Hanim Hamzah, Noor Hafiza Ismail & Mohd Hafiz Sabran</i>	
32	Menggembur ‘Memori Kolektif’: Potensi ‘Seni Partisipatori’ Sebagai Media Konservasi Budaya	333
	<i>Diana Ibrahim, M. Hendra Himawan dan Mohd Saharuddin Supar</i>	
33	Model Landskap Bandaraya Islam Di Kawasan Tropika Berdasarkan Empat Faktor Nilai Rekabentuk	343
	<i>N. H Ramle & R. Abdullah</i>	
34	Pelaksanaan PBS Guru-Guru PSV Hilir Perak Dalam Pengajaran dan Pembelajaran Berasaskan Estetik	352
	<i>Lee Hoi Yeh, Dr. Mohd Zahuri Khairani</i>	
35	Permata Yang Hilang: Pembelajaran Penulisan Seni Khat Dan Jawi	367
	<i>Ainun Jariah Yaacob, Ahmad Rajaei Awang, Mohd Fadil Sulaiman, Mohd. Yazid Misdî</i>	

36	Persona Komunikasi Tipografi di dalam Artifak Kartografi	380
	<i>Wan Juria Emeih Wahed & Ridzuan Hussin</i>	
37	The 'Me-Too' Phenomenon in Packaging Design: A Case Study of Malaysian Retail Products	392
	<i>Anith Liyana Amin Nudin, Mohd Amin Mohd Noh, Wan Nur Khalisah Shamsudin, Izwan Abdul Ghafar, Norsharina Samsuri, Nik Narimah Nik Abdullah and Fatrisha Mohamed Yussof</i>	
38	Interaction Design in Collaborative Augmented Reality (AR) Story-book for Children	403
	<i>Lili Eliana Mohd Radzuan, Wan Nur Khalisah Shamsudin, Siti Nurlzaura Razis, Azahar Harun and Mohamed Razeef Abd Razak</i>	
39	Analisis Proses Penghasilan Lakaran Awal Dari Segi Penggunaan Material, Idea dan Pengisian (Contents) Mengikut Bidang-Bidang yang Terdapat di Fakulti Seni Lukis & Seni Reka, UiTM Melaka: Kajian Kes Pameran Think Things Pada Tahun 2016	410
	<i>Salmah Ali, Hisammudin Ahmad, Haslinda Razak, Wan Nor Ayuni Wan Mohd Zain, Norsharina Samsuri, Nurkhozilah Idris dan Muhammad Fitri Samsuddin</i>	
40	Corporate Rebranding Design of Oil and Gas Company in Malaysia: Case Study of SMART Petrol	423
	<i>Amina Syarfina Abu Bakar, Azahar Harun, Mohamed Razeef Abd Razak</i>	
41	Apresiasi Karya Seni Catan 'Siri Dungun' Dalam Pendekatan Etnomatematik	434
	<i>Rushana Bte Sulaiman @ Abd Rahim, Rushana Bte Sulaiman @ Abd Rahim</i>	
42	Aturan Pertiga (Rule Of Thirds) Sebagai Elemen Baru Dalam Pembelajaran Komposisi Bagi Menghasilkan Karya Seni Catan	449
	<i>Shahariah Mohamed Roshdi, Hisammudin Ahmad, Mohd Haniff b. Mohd Khalid, Dr. Abd. Rasid Ismail, Fazlina Mohd Radzi, Nur Hasliza Abdulah, Nurul Izza Ab. Aziz</i>	
43	Kempen Budi Bahasa Melalui Senireka Bentuk Pembungkusan Produk SME	461
	<i>Farhanah Abu Sujak, Siti Raba'ah Abdul Razak, Nurul Akma Abdul Wahab, Nurin Elani Makrai</i>	
44	Participatory Art Project To Develop The Creative Potential Of Students Of Senior High School In Surakarta	470
	<i>Adam Wahida</i>	
45	Pemikiran Visual Terhadap Permainan Ceper Berasaskan Sistem Sosial Budaya	479
	<i>Zulpaimin bin Hamid, Prof. Madya Dr. Abdul Halim bin Hussain</i>	

46	Pengaruh Elemen Vegetal Dalam Seni Mushaf Nusantara	493
	<i>Nurul Huda Mohd Din, Syafril Amir Muhammad, Prof. Dr. D'zul Haimi Md Zain, Dr. Mumtaz Mokhtar</i>	
47	Puppet Staging through Media Creation Workshop as the Development of Character Building Model for the Marginal in Bengawan Solo Riverbanks	509
	<i>Endang Widiyastuti</i>	
48	Rattan Furniture Design: A Comparison Study between Malaysia and Indonesia Design Trend	520
	<i>Muhammad Muizzuddin Bin Darus, Dr. Ruwaidy Bin Mat Rasul, Abu Bakar Bin Abdul Aziz, Nurhikma Binti Mat Yusof, Dr Deny Willy Junaidi</i>	
49	Seni sebagai Praktis Sosial: Garis Teori dan Amalan Dalam Seni Rupa Kontemporari Malaysia	529
	<i>Diana Ibrahim, Mohd Yuszaidy Mohd Yusoff, and Yusmilayati Yunus</i>	
50	Struktur Reka Bentuk Mimbar Masjid Baru Terengganu	541
	<i>Noor Hafiza Ismail, Hamdzun Haron, Zuliskandar Ramli, Salina Abdul Manan & Azni Hanim Hamzah</i>	
51	Tapak Warisan Arkeologi Lembah Bujang: Keunikan Arkeopelancongan Di Negeri Kedah	549
	<i>Farhana Abdullah, Adnan Jusoh, Nasir Nayan & Zuliskandar Ramli</i>	
52	Study On Symbolism Of Malay Islamic Cultural Heritage In Malaysian Visual Arts : Found In Syed Ahmad Jamal Artworks	558
	<i>Nurkhazilah Idris, Liza Marziana Mohammad Noh, Shaliza Dasuki, Fatrisha Mohd Yussof, Fazlina Mohd Radzi, Musaddiq Muhamad Khalil</i>	
53	Temporary Evacuation and Relief Centre Design Management in Malaysia: an Overview	569
	<i>Dr Ruwaidy Bin Mat Rasul, Muhammad Muizzuddin Bin Darus, Abu Bakar Bin Abdul Aziz</i>	
54	The Cotton Cloth Qur'an binding of the East Coast of the Malay Peninsula	577
	<i>Ros Mahwati Ahmad Zakaria</i>	
55	The Roles of Interactive Multimedia Learning Android-based Application for Primary Schools Teachers	585
	<i>Tjahjo Prabowo, Mohamad Suhartob, Mulyanto, Nadia Sigi Prameswari</i>	
56	The Status Quo of Malaysian Printmaking	592
	<i>Siti Safura Zahari, Nur Fatiyah Roslan, Nurin Elani Makrai, Nor Arseha Karimon, Mohd Fawazie Arshad and Romli Mahmud</i>	

Pengaruh Elemen Vegetal Dalam Seni Mushaf Nusantara

Nurul Huda Mohd Din^{1,*}, Syafril Amir Muhammad², Prof. Dr. D'zul Haimi Md Zain³, Dr. Mumtaz Mokhtar⁴,

¹⁻⁴, Faculty of Art & Design, Universiti Teknologi MARA Shah Alam, Selangor

*pengarang: bisbas123@gmail.com

Abstract— Aktiviti menghias lembaran mushaf merupakan peranan kedua terpenting selepas aktiviti menyalin ayat-ayat Al-Qur'an. Fungsi terbesarnya adalah sebagai pemisah serta penanda kepada ayat dan surah-surah di dalam mushaf. Tujuan kertas kerja ini adalah untuk menggambarkan rekabentuk dan rekacorak tranformasi organik berunsurkan vegetal yang terdapat di dalam Al-Qur'an alam nusantara. Kajian ini memaparkan analisis terhadap naskhah Al-Qur'an yang dikumpulkan dari koleksi perpustakaan dan muzium di semenanjung Malaysia. Perbincangan ini memberi tumpuan kepada aspek-aspek formalistik rekacorak Al-Qur'an. Hasilnya, secara ringkas dapat dilihat dinamikanya penyatuan dan keseragaman makna antara aturan prinsip Islam dengan manifestasi budaya Melayu nusantara.

Author Keywords: *Rekacorak, vegetal, Al-Qur'an, Alam Melayu dan Formalistik*

1. PENGENALAN

Rekacorak ini adalah yang terunggul dalam membangunkan komposisi hiasan seni Islam di Alam Melayu. Seperti rekabentuk geometri, ia juga boleh ditemui dalam seluruh rangkaian produk seperti ilustrasi manuskrip, ukiran kayu, tembikar, seni logam dan juga tekstil. Dan kadangkala ianya digabungkan dengan motif geometrik untuk menghasilkan corak yang rumit dan kelihatan mewah.

'Gaya ini terdiri dari bentuk tanaman atau tumbuhan seperti pokok, tumbuhan menjalar, rerumput, bunga, ranting, daun pucuk atau sulur, buah dan lain-lain. Unsur tumbuhan ini disusun dalam berbagai rupa antaranya berbentuk rangkaian kuntum, kelopak, kalungan atau sehelai-helai hingga melihatkan susunan disebut 'awan larat' (Siti Zainon: 1986)

Istilah awan larat ini seringkali dikaitkan motif-motif vegetal seperti pucuk rebung, bunga-bunga dan juga pucuk iaitu sulur bakung dan sulur kacang. Bentuknya dalam keadaan melingkar, menjalar dan melentur. Gabungan motif-motif tadi membangkitkan rasa adab kesopanan yang tinggi juga menggamit keindahan yang luarbiasa. (Syed Ahmad Jamal: 1992)

Mushaf merupakan panggilan kepada kitab suci Al-Qur'an. Awal istilah mushaf

digunakan ketika waktu Khalifah Uthman Ibnu Affan. Beliau telah menganjurkan kepada penyusunan suhuf kepada naskhah lengkap. Mushaf al-Qur'an dibahagikan kepada 114 surah di dalam 30 bahagian juzuk yang mana mewakili 6,616 ayat bersamaan 77,934 patah perkataan. Al-Qur'an ini diturunkan dalam bahasa Arab. Peristiwa turunnya ayat-ayat ini hanyalah berlaku di Mekah dan Madinah. (Ismail dan Lois Al-Faruqi: 1999)

Seni mushaf al-Qur'an merupakan seni dalam al-Qur'an yang bermaksud memasukkan komponen-komponen seni dalam al-Qur'an. Ia didefinisikan sebagai hasil kerja orang-orang Islam dalam memperindahkan himpunan ayat-ayat Allah (s.w.t) dalam bentuk buku, iaitu memperindahkan tulisan, menghias lembaran pada bahagian-bahagian tertentu, menjilid mushaf dengan baik dan kemas dan akhirnya diletakkan atas permukaan bangku kecil atau rehal sebagai tempat untuk membaca. (Dzul Haimi Md Zain: 1999)

Di alam Melayu, mushaf al-Qur'an merupakan yang terindah berbanding dengan naskhah sastera dan keagamaan. (James Bennet: 2005, Annabel Teh Gallop & Ali Akbar: 2005). Al-Qur'an itu dihias hampir meliputi seluruh bahagian iaitu hiasan di sepertiga al-Qur'an (juzuk), setengah (nisf), seperempat (rubu'), seperlapan (thumn), daerah tanda pembacaan (maqra), ayat-ayat yang diharuskan sujud dan rukuk (sajdah dan ruku'), kepala surah, tanda berhenti dan bahagian doa di akhir lembaran mushaf.

2. REKABENTUK MUSHAF ALAM MELAYU

2.1 *Format*

Struktur al-Qur'an alam Melayu keseluruhannya didominasi dengan bentuk segi empat tepat dan menegak. Samada, pada lembaran yang dihias dan mahupun pada lembaran teks penuh. Setiap aktiviti menyalin ayat dan menghias dikawal dalam struktur bingkai tersebut. Bentuk segi tiga sering dilihat pada lembaran-lembaran yang dihias. Kelihatan bentuk ini menyokong dan bertindan dengan bingkai asas yang sudah disediakan di dalam lembaran. Kemudian bingkai ini akan disulam dengan corak biomorfik atau tumbuhan untuk mewujudkan hiasan yang mempersona.

2.2 *Seni Hias*

Lembaran berhias bagi al-Qur'an alam Melayu terbahagi kepada tiga bahagian, pertama adalah lembaran berhias bahagian hadapan iaitu pada awal surah al-Fatihah dan al-Baqarah ayat 1 hingga 5. Kedua, lembaran berhias bahagian tengah iaitu pada awal surah al-Kahfi ayat 1 hingga 17. Sebilangan mushaf dihias dibahagian tengahnya bermula dari ayat 17-28, tetapi sekiranya lembaran itu tidak dihias maka, pada perkataan '*wal-yatalattaf*' (*hendaklah kamu berlemah-*

lembut) diwarnakan merah. Oleh kerana surah al-Kahfi ini berada di antara juzuk 15 dan 16 atau di pertengahan Al-Qur'an, maka diberi sedikit kelonggaran kepada si penghias untuk menghiasi lembaran samada pada huruf, ayat ataupun surah. (Dzul Haimi Md. Zain et al.: 2007). Ketiga, lembaran berhias bahagian belakang, ketika ini kedudukan hiasan kebiasaannya berada pada lembaran folio verso dan rekto. Surah-surah dari juzuk 'amma menjadi pilihan. Surah al-Falaq 113 dan surah an-Naas 114 lazim terkelihatan pada lembaran ini. Manakala, terdapat juga lembaran yang berhias bermula dari surah al-Maa'uun 107 hingga surah an-Naas 114. Hiasan lembaran dibahagian belakang bertujuan ntuk mengimbangi hiasan yang diletakkan pada awal dan pertengahan al-Qur'an, oleh itu pada lembaran doa khatam Qur'an atau bahagian kolofon juga diperindahkan.

Gambar 1: Lembaran berhias bahagian hadapan verso 1 dan rekto 1

Jilid Qur'an Tunggal, Koleksi Perpustakaan Negara Malaysia,

Abad ke-13/19,

Nombor manuskrip MSS 1960

Tebal mushaf: 6cm

Saiz lembaran: 21cm x 16cm

Jumlah muka surat: 301

Baris setiap halaman: 15

Warna dakwat: Hitam

Gaya tulisan: Nasakh

Penanda ayat: Bulatan berwarna merah dan titik hitam ditengah

Penanda lain: juzuk

Bahan: kertas berjalinan buatan eropah

Judul surah: Tulisan berwarna merah

Illuminasi: Lembaran hadapan f1,v1,r1 sahaja

Penjilidan: lapisan pertama: kain hitam, lapisan kedua: kulit haiwan, lapisan ketiga: kertas eropah

Gambar 2: Lembaran berhias bahagian tengah verso 202 dan rektu 202
 Jilid Qur'an Tunggal, Koleksi Perpustakaan Negara Malaysia,
 Abad ke-13/19,
 Nombor manuskrip MSS 3833
 Tebal mushaf: 8cm
 Saiz lembaran: 32.9cm x 22cm
 Jumlah muka surat: 407
 Baris setiap halaman: 13
 Warna dakwat: Hitam
 Gaya tulisan: Nasakh
 Penanda ayat: Bulatan berwarna kuning dan merah
 Penanda lain: juzuk, thumn, rubu' dan nisf
 Bahan: kertas tebal dan berjalinan buatan eropah
 Judul surah: Tulisan berwarna merah
 Iluminasi: Lembaran hadapan f1,v1.r1, tengah f1.v202.r202, akhir f1,v407.r407
 Penjilidan: Berwarna coklat gelap, dua lapisan; kertas dan kulit haiwan

Gambar 3: Lembaran berhias bahagian belakang

Jilid Qur'an Tunggal, Koleksi Muzium Al-Qur'an Negeri Melaka (sumbangan dari koleksi
 Y.A.B Datuk Seri (Dr.) Haji Mohd Ali Rustam)
 Nombor manuskrip: PMM 6506 11 UI

Tebal mushaf: 6.5cm
 Saiz lembaran: 32cm x 20.5cm
 Baris setiap halaman: 15
 Warna dakwat: Hitam
 Gaya tulisan: Nasakh
 Penanda ayat: Bulatan berwarna merah
 Bahan: Kertas berjalinan/berserat tebal
 Judul surah: Tulisan berwarna merah
 Penjilidan: Berwarna coklat gelap dan tebal

Al-Qur'an ini merupakan mushaf yang ditulis tangan pada kurun ke-9 Hijrah berusia 480 tahun. Pernah berada di kalangan Ulama Indonesia pada kurun ke-10 H. untuk rujukan para ulama. Pada kurun ke-12 Hijrah telah dibawa ke Patani oleh seorang ulama yang datang menuntut agama. Selepas itu ia dimiliki oleh ulama istana di raja Melayu Patani pada kurun ke-13 H. (sumber maklumat Muzium Al-Qur'an Negeri Melaka)

Hiasan marginal atau penanda ini didapati banyak dalam bentuk floral, kemudiannya geometrik dan tulisan. Ianya bertujuan sebagai simbol atau penunjuk arahan kepada si pembaca untuk mengelak dari kekeliruan. Bahagian-bahagian yang dihias adalah pada tanda juzuk, hizb, maqra serta pecahan-pecahannya (thumn, nisf, rubu' dan thulth) juga kepada tanda ruku' dan sujud. Manakala itu, rekabentuk bagi tanda berhenti ayat lazimnya berbentuk lingkaran bulatan.

a

b.

c.

Gambar 4 a. Hiasan marginal pembahagian juzuk. Bahagian tepi atas lembaran. F1.178v. Nombor manuskrip: MSS 638 Koleksi Perpustakaan Negara Malaysia, Kuala Lumpur
 b. Hiasan marginal pembahagian juzuk. Bahagian tepi atas lembaran. F1.21v. Nombor manuskrip: MSS 1358 Koleksi Perpustakaan Negara Malaysia, Kuala Lumpur

c. Hiasan marginal pembahagian juzuk. Bahagian tengah di hujung lembaran F1.162v. Nombor manuskrip: MSS 3833 Koleksi Perpustakaan Negara Malaysia, Kuala Lumpur

Gambar 5: Hiasan marginal pembahagian juzuk. Pecahan maqra kepada thumn 1/4. Bahagian tengah di hujung lembaran.

F1.15r. Nombor manuskrip: MSS 3833

Koleksi Perpustakaan Negara Malaysia, Kuala Lumpur

Gambar 6: Hiasan marginal pembahagian juzuk. Pecahan maqra kepada nisf 2/4 . Bahagian tengah di hujung lembaran.

F1.8r. Nombor manuskrip: MSS 3833

Koleksi Perpustakaan Negara Malaysia, Kuala Lumpur

Gambar 7: Hiasan marginal pembahagian juzuk. Pecahan maqra kepada rubu' 3/4 . Bahagian tengah di hujung lembaran.

F1.5r. Nombor manuskrip: MSS 3833

Koleksi Perpustakaan Negara Malaysia, Kuala Lumpur

2.3 Unsur dan corak

“Mereka telah menggantikan kelok-kelok indah pada huruf-huruf Arab itu dengan lingkungan ingkungan dahan, daun serta bunga-bunga yang permai yang diilhami oleh latar belakang kehidupan sehari-hari ahli-ahli pertukangan itu-yakni hutan rimba dengan mengutamakan segala keindahannya, kesempurnaannya malah keagungannya.” (Mubin Sheapard: 1980)

Hiasan al-Qur'an alam Melayu menekankan kepada transformasi organik berunsurkan tumbuh-tumbuhan. Lazimnya tumbuhan yang menjalar, berbunga dan pucuk menjadi pilihan utama. Unsur-unsur ini dibentuk dan digayakan mengikut pengetahuan dan kepandaian si pembuat illuminasi.

Berikut adalah unsur-unsur yang diaplikasikan ke dalam hiasan al-Qur'an iaitu;

- a) Benih (punca)
- b) Batang
- c) Ranting
- d) Daun
- e) Pucuk (sulur)
- f) Bunga

Unsur-unsur ini digubah dan diatur dalam bentuk modul berangkaian yang disusun mengikut tertibnya seperti yang di atas. Hasil rangkaian ini tadi akhirnya akan menghasilkan corak dan rentak ritma yang seimbang dalam hiasan.

“Motif tumbuh-tumbuhan ialah suatu daripada unsur yang memberi sifat yang tersendiri dalam seni rupa Islam. Motif ini mengalami perubahan bentuk di beberapa peringkat. Bentuk pohon yang asas ialah bentuk pohon anggur, dengan tangkainya yang melengkung. Bagaimanapun, sulur anggur diganti dengan sulur kacang untuk memancarkan identiti tempatan. Garis yang menggambarkan pohon tersebut berbelit-belit, tetapi dalam susunan yang terang dengan motif daun. Garis-garis itu sambung-menyambung tiada pangkal tiada hujungnya.” (Syed Ahmad Jamal: 1992)

Sulur merupakan pucuk atau batang muda yang kecil dari beberapa jenis tumbuhan yang menjalar atau melilit. Tunas-tunasnya tumbuh menjulur manakala batangnya melingkar-lingkar dan berbelit-belit. (Kamus Dewan Bahasa dan Pustaka). Antara jenis tumbuhan yang menjalar adalah seperti sireh, kekacang, rotan dan keledak. Penggunaan motif sulur begitu ketara kelihatan di dalam seni hias al-Qur'an alam Melayu.

“Terdapat motif sulur di bahagian jidar luar, jidar kepala dan jidar ekor, terutamanya di bahagian kiri dan kanan bentuk segi tiga. Kebiasaannya secara jelas, bentuk sulur kerap digambarkan pada jidar luar. Namun demikian kita juga boleh mendapati contoh-contoh sulur yang tersirat tau terlindung pada jidar kepala dan jidar ekor.” (Dzul haimi Md Zain et al.: 2007)

Bentuk motif lain yang digunakan adalah seperti motif bunga iaitu bunga pecah empat atau bunga cengkih. Kadangkala motif daun keladi atau pucuk rebung juga turut digayakan. Menerusi unsur motif tersebut si penghias akan berusaha untuk mewujudkan gerak getaran serta kesan alunan corak pada lembaran.

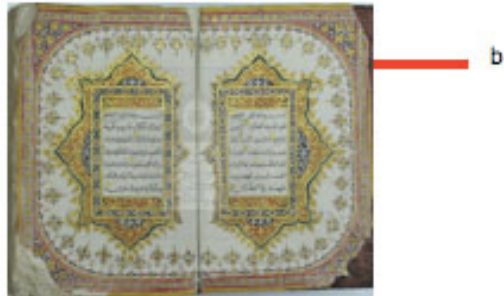
Gambar 8: Kedudukan motif sulur dalam lembaran berhias. Lembaran berhias bahagian hadapan verso 1 Jilid Qur'an Tunggal, Koleksi Perpustakaan Negara Malaysia,

Abad ke-13/19,
Nombor manuskrip MSS 1358
Tebal mushaf: 5.5cm
Saiz lembaran: 22.2cm x 18.5cm
Jumlah muka surat: 290
Baris setiap halaman: 13
Warna dakwat: Hitam
Gaya tulisan: Nasakh
Penanda ayat: Bulatan berwarna merah
Penanda lain: juzuk sahaja
Bahan: kertas tebal buatan eropah
Judul surah: Tulisan berwarna merah
Illuminasi: Lembaran hadapan f1,v1.r1
Penjilidan: Berwarna perang, bercorak timbul dibahagian tepi dan tengah, kulit haiwan

Gambar 9: Motif bunga dalam al-Qur'an alam Melayu.

a. Motif bunga pecah empat atau bunga cengkih.
Lembaran berhias bahagian hadapan verso1
Jilid Qur'an Tunggal, Koleksi Muzium Kuala Terengganu,
Abad ke-13/19,
Nombor manuskrip MUZ 9403 1994.2
Tebal mushaf: 7cm
Saiz lembaran: 32cm x 20cm
Baris setiap halaman: 15
Warna dakwat: Hitam

Gambar 10

Motif bunga dalam al-Qur'an alam Melayu.
 b. Kedudukan motif bunga pecah empat atau bunga cengkih.
 Lembaran berhias bahagian hadapan verso1
 Jilid Qur'an Tunggal, Koleksi Muzium Kuala Terengganu,
 Abad ke-13/19,
 Nombor manuskrip MUZ 9403 1994.2
 Tebal mushaf: 7cm
 Saiz lembaran: 32cm x 20cm
 Baris setiap halaman: 15
 Warna dakwat: Hitam

2.4 Warna

Warna dalam kebudayaan Melayu mempunyai makna yang istimewa dari sudut pernyataan simbolik sebagai ungkapan kepada bentuk dan keindahan. Pigmentasi atau pewarna asli yang dihasilkan adalah menerusi sumber vegetatif dari alam semula jadi. Warna-warna ini sering dikaitkan dengan tujuan dan keperluan hidup.

Pengamatan pertama mengenai warna al-Qur'an alam Melayu adalah penggunaan warna merah. Pigmen ini adalah yang terbanyak digunakan dalam mewarnai lembaran al-Qur'an dari Aceh, Jawa, semenanjung Malaysia dan Patani. Kedudukannya boleh dilihat pada lembaran berhias muka surat awal pertengahan dan akhir. Ia turut berfungsi sebagai penanda ayat. Selain itu warna merah juga dijadikan jidar atau pembedang kepada tulisan. Istimewanya warna merah ini adalah hanya digunakan pada mushaf al-Qur'an, tidak pada manuskrip-manuskrip yang lain.

Gambar 11: Lembaran berhias bahagian tengah. Nombor manuskrip: MSS 3566. Koleksi Perpustakaan Negara Malaysia, Kuala Lumpur

Gambar 12:

- a. Bingkai teks berwarna merah
- b. Tanda berhenti lingkaran bulatan berwarna merah.

Lembaran akhir f.1.290v.290r
Jilid Qur'an Tunggal, Koleksi Perpustakaan Negara Malaysia,
Abad ke-13/19,
Nombor manuskrip MSS 1358
Tebal mushaf: 5.5cm
Saiz lembaran: 22.2cm x 18.5cm
Jumlah muka surat: 290
Baris setiap halaman: 13
Warna dakwat: Hitam
Gaya tulisan: Nasakh
Penanda ayat: Bulatan berwarna merah
Penanda lain: juzuk sahaja
Bahan: kertas tebal buatan eropah
Judul surah: Tulisan berwarna merah
Illuminasi: Lembaran hadapan f1,v1.r1

Perada emas berfungsi sebagai penambah keindahan pada lembaran-lembaran utama. Elemen ini dimasukkan pada lembaran-lembaran utama yang berhias.

“The finest Qur’an manuscripts in the Malay peninsula were created in the north eastern states of Terengganu, Kelantan and Patani, and it was Terengganu that reigned supreme. It is from Terengganu that we find the most brilliant illuminated Qur’ans in the whole of Southeast Asia, exuding a jewel-like radiance, with truly virtuosic decorative details, painted in rich of gold, executed with precision and finesse.” (Annabel The Gallop:2012)

Gambar 13:

Lembaran berhias yang berwarna emas.
Lembaran berhias bahagian hadapan verso1
Jilid Qur'an Tunggal, Koleksi Muzium Kuala Terengganu
(sumbangan/hadiah daripada Hajah Wan Ramlah Long)
Abad ke-13/19,
Nombor manuskrip MUZ 9498 LMNTE 2002.1
Tebal mushaf: 7cm
Saiz lembaran: 33cm x 20cm
Baris setiap halaman: 15
Warna dakwat: Hitam

Keseluruhan ayat-ayat al-Qur'an disalin dengan dakwat karbon yang dicampur dengan unsur merekat umumnya gam arabic. Selain itu, ia juga berfungsi sebagai lakaran(sketsa) awal corak dalam lembaran. Tidak ketinggalan juga warna biru, hijau dan kuning turut menghiasi dan mengharmonikan rekacorak al-Qur'an alam Melayu.

3. **PENGARUH PEMBENTUKAN HIASAN VEGETAL DALAM MUSHAF NUSANTARA**

Prinsip Ajaran Islam adalah menjadi tunjang kepada falsafah dan estetika Melayu. Islam mewakili semua bentuk aturan bagi insan demi untuk mewujudkan keselamatan dan keseimbangan rohaniyah dan jasmaniyah. Seniman Islam yang sudah menerima pengertian Tawhid, pastinya bergerak di atas landasan ilmu al-Qur'an dan sunnah melalui tausiyah guru-gurunya. Apabila konsep Islam, Iman dan Ehsan itu sudah difahami maka seniman itu apabila mengeluarkan atau menghasilkan karya ianya bukanlah menjadi keperluan peribadinya lagi tetapi menjadi satu manifestasi perkongsian ilmu 'mengenal keindahan ciptaan Tuhan' dengan ahli masyarakatnya.

Keindahan dalam seni itu bertujuan untuk melahirkan perasaan gembira, senang serta memuaskan jiwa. Setiap barang yang indah itu mempunyai hakikat keindahan. Bagi seniman Islam keindahan seni itu haruslah ditundukkan kepada asal fitrah kejadian manusia.

"Allah menjadikan manusia dengan segala kesempurnaan dan keindahan, samada dalam diri manusia itu sendiri mahupun yang mengelilinginya. Dijadikan manusia itu suka kepada keindahan dan sesuatu yang memberi kesenangan hidup di dunia ini, tetapi mengingatkan juga bahawa "pada sisi Allah ada tempat kembali yang sebaik-baiknya (iaitu syurga). Menghasilkan karya seni Islam adalah antara percikan-percikan ta'biran pengkarya yang rindukan serta kepuasan rohaniah yang begitu ujarad kedudukannya. Namun demikian, kerinduannya terkawal dengan 'daya' dan 'budaya'nya. Daya yang merujuk kepada anugerah akal/fikir dan nafsu serta anggota. Budaya yang merujuk kepada ilmu dan falsafah, seni dan karya Islami." (Dzulhaimi Md Zain: 2012)

Melalui al-Ghazali, keindahan luaran (formalistik) hanya ternampak oleh mata kasar semata, sedangkan keindahan menerusi mata qalbu itu yang utama dan terus mendekatkan penghayat kepada keagungan sifat-sifat Allah swt. (Syed Ahmad Jamal: 1992) Ini bermakna keindahan yang dihayati bukanlah kerana yang lain, tetapi penghayatan kepada kesempurnaan akan sifat-sifat-Nya.

Elemen alam menjadi inspirasi utama dalam membangunkan corak dan hiasan al-Qur'an. Sumber alam ini menampilkan sifat keharmonian dan nilai-nilai estetika yang sangat bersesuaian diadaptasikan ke dalam hiasan mushaf. Kebanyakan motif hiasan adalah hasil daripada penerapan alam semulajadi yang kemudian diolah mengikut kesesuaian ciri-ciri setempat.

Dalam budaya Melayu, ketertiban dan kehalusan falsafah seni adalah bersandarkan kepada konsep Tawhid. Penegahan Islam kepada pembentukan figura itu telah melahirkan pendekatan ekspresi seni yang baru selagi tidak melanggar norma dan adat kehidupan. Keindahan kesenian Melayu itu terserlah menerusi falsafah;

Tumbuh berpunca

Punca penuh rahsia

Tajam tidak menajah lawan

Melilit tidak memaut kawan

Tetapi meingkar penuh mesra. (Aziz Deraman: 1983)

Selain itu,

“Banyak kiasan-kiasan yang simbolik dihasilkan dalam membina bentuk dan makna yang difahami. Contohnya, dalam lembaran berhiasan emas al-Qur’an di Alam Melayu, format rekaletaknya disusun dalam struktur bertingkat-tingkat semata-mata untuk menunjukkan ruang kedalaman atau ruang kehadiran dalam meletakkan ayat al-Qur’an itu. Begitu juga dengan corak-orak Islam, sekiranya “sesuatu itu diatur menurut tingkat, maka dirupakan aturan itu seakan-akan tangga dan jika sesuatu itu disusun berangkaian dan berturut-turut, maka dilambangkan susunan itu seumpama rantai.” (Dzul Haimi Md Zain: 2012)

Corak dan hiasan yang diletakkan mengandungi makna yang simbolik dan abstrak. Allah itu indah dan suka kepada keindahan, sememangnya fitrah manusia suka kepada kecantikan, kebaikan dan kesempurnaan. Ini bermakna ekspresi yang dilontarkan oleh seniman itu bukanlah sembarangan, tetapi kreativiti itu diluahkan dalam kondisi terkawal tetapi penuh makna dan tertib.

4. KESIMPULAN

Kajian ini diusahakan ke atas hiasan illuminasi mushaf-mushaf al-Qur’an yang berada di dalam koleksi muzium dan perseorangan di semenanjung Malaysia. Pengamatan dan analisa perbandingan dibuat agar maklumat yang diperbincangkan diperolehi. Hakikatnya, masih banyak lagi elemen, motif dan corak yang boleh diketengahkan. Walaubagaimanapun, melalui kajian ini, ianya mencukupi untuk memperlihatkan unsur transformasi organik iaitu rekacorak vegetal dalam al-Qur’an Nusantara.

“Hiasan pada kitab dan Hikayat Melayu terhad pada ruang dipinggir muka suratnya mengikut cara hiasan pada al-Qur’an. Hiasan tersebut mengandungi motif tumbuh-tumbuhan, awan larat, sulur bayung dan pucuk rebung; motif geometri jarang digunakan.” (Syed Ahmad Jamal: 1992)

Elemen ini sangat mempengaruhi dalam pembentukan motif dan corak hiasan al-Qur'an ini disebabkan oleh ciri-cirinya yang mudah dibentuk, tidak rumit serta tersendiri, yang mana corak ini hanya terdapat di dunia alam Melayu. Berdasarkan prinsip rekaan seni mushaf, menjelaskan bahwa terdapat tiga ciri pembahagian penting dalam membina kerangka hiasan iaitu struktur format, warna dan corak. Pembentukan ketiga-tiga ciri ini maka gaya al-Qur'an alam Melayu dapat dikenali dan dibezakan dengan gaya al-Qur'an dari benua yang lainnya.

RUJUKAN

- [1] Annabel The Gallop, (2012). **THE ART OF THE MALAY QUR'AN**. Arts of Asia, Volume 42 Number 1, January-February 2012, Hong Kong: Arts of Asia Publication
- [2] **Art Spirituality**, (1995). Kuala Lumpur: National Art Gallery
- [3] Azizi Deraman, (1994). **MASYARAKAT DA KEBUDAYAAN MALAYSIA : SUATU PENGENALAN LATAR**, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka
- [4] Bloom, Jonathan M., and Sheila S. Blair, (1994). **The Arts and Architecture of Islam, 1250-1800**, New Haven and London
- [5] Bloom, Jonathan M., and Sheila S. Blair, (1977). **Islamic Arts**, London,
- [6] Brend, Barbara, (1991). **Islamic Art**, London and Cambridge, Mss.
- [7] David James. (1988), **Qur'ans of the Mamluk**, Alexandria Press: England
- [8] Donald Preziosi, (1998). **THE ART OF ART HISTORY: A CRITICAL ANTHOLOGY**. United Kingdom: Oxford Press
- [9] Dr Nasser D. Khalili. (1992), **The Nasser D. Khalili Collection of Islamic Art Volume II (The Master Scribes Qur'an of the 10th and 14th centuries by David James)**, Oxford University Press: New York.
- [10] Dr. Heba Nayel Barakat, (2012). **The Timeline of Islamic Civilizations featuring the collection of the Islamic Arts Museum Malaysia**, Kuala Lumpur
- [11] Dzul Haimi Hj. Md. Zain, (2002). **Menghayati Sejadah dalam Senireka Sejadah Kebangsaan**. Kuala Lumpur: Balai Seni Lukis Negara
- [12] Dzul Haimi Md. Zain et al, (2006). **Ragam Hias Al Quran di Alam Melayu**, Kuala Lumpur: Utusan Publication.
- [13] Dzul Haimi Md. Zain, (1989). **FORMAL VALUES IN TIMURID MINIATURE PAINTING**, Kuala Lumpur: Fargoes Sdn. Bhd
- [14] Dzul Haimi Md. Zain, (2003). **Formalisme Tampak Dalam Seni Khat & Seni Tampak Malaysia. Tema Keamanan & Keharmonian Kehidupan**. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka
- [15] Ettinghausen, Richard, and Oleg Grabar, (1987). **The Arts and Architecture of Islam 650-1250**, New York and Harmondsworth, Paperback ed., New Haven, Conn., and London, 1992
- [16] Grabar Oleg, (1988). **The Formation of Islamic Art**, New Haven and London, 1973, repr.
- [17] Grube, Ernst J., (1967). **The World of Islam**, Feltham and New York
- [18] Hamidah Abdul Hamid, (1995). **Pengantar Estetik**. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.

- [19] <http://www.quran-nusantara.blogspot.com/>
- [20] <http://www.quran-nusantara.blogspot.com/2012/09/mushaf-mushafistana-nusantara-ali-akbar.html#more>
- [21] <http://www.quran-nusantara.blogspot.com/2013/03/seni-mushaf-nusantara.html>
- [22] <http://www.quran-nusantara.blogspot.com/2013/03/tanda-tashih-dari-masa-ke-masa.html>
- [23] Irwin, Robert, (1977). **Islamic Art**, London
- [24] Ismail R. Faruqi dan Lois Lamya al-Faruqi, translators Mohd Ridzuan Othman, Mohd Sidin Islam & Khairuddin
- [25] Harun, (1999). **Atlas Budaya Islam**. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- [26] James Bennet, (2005). **Crescent Moon Islamic Art & Civilization in Southeast Asia**, Canberra: Art Gallery of South Australia
- [27] **Kesenian Islam**. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- [28] Khatijah Sanusi, (1997, 23-25 May). **Conference on Islamic Art, Echoes of Infinity, Islamization of the**
- [29] **Visual Art: case study School of Art & Design ITM**. Shah Alam: Radisson Hotel.
- [30] Khoo Kay Kim, Nik Hassan Suhaimi Nik Abdul Rahman, Muhd Yusuf Ibrahim,
- [31] M. Abdul Jabbar Beg, (1988). **Seni di Dalam Peradaban Islam**. Kuala Lumpur: Pustaka.
- [32] Manja Mohd Ludin dan Ahmad Suhaimi Hj Mohd Nor, (1995). **Aspek-aspek**
- [33] Marcus Fraser, (2005). **Geometry in Gold**, United Kingdom: Chester Beatty Library, Dublin
- [34] Martin Lings. (1976), **The Quranic Art of Calligraphy and Illumination**, Westerham Press Ltd: London
- [35] Meyer Schapiro, (1994). **THEORY AND PHILOSOPHY OF ART: STYLE, ARTIST, AND SOCIETY**, New York: Lundquist Design
- [36] Mohd Taib Osman, (1997). **Islamic Civilization In The Malay World**, Kuala Lumpur : Dewan Bahasa dan Pustaka
- [37] Moya Carey, (2012) **Islamic art and architecture a comprehensive history of Islam 1,400-year legacy of art and design**, UAE
- [38] Nor Azlin Hamidon, **Islamic Calligraphy in Contemporary art of Malaysia**. PhD Thesis. Universiti Teknologi MARA, 2012
- [39] Panofsky, E. (1974). **Meaning in the Visual Arts**. Originally published in 1939 in studies in iconology.
- [40] **Rupa & Jiwa Kesenambungan Tradisi Dalam Senirupa Malaysia Sezaman**, (1993). Kuala Lumpur: Balai Seni Lukis Negara.
- [41] Siti Zainon Ismail. (1986). **REKABENTUK KRAFTANGAN MELAYU TRADISI**, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka
- [42] Zakaria Ali, (1994). **ISLAMIC ART SOUTHEAST ASIA 830 A.D.-1570 A.D.**, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka
- [43] Zakaria Ali, (2012). **TEORI-TEORI SENI BACAAN PILIHAN**, Selangor: Univision Press Sdn Bhd
- H.Aboebakar, (1973). **SEJARAH AL-QUR'AN**, Kuala Lumpur: Pustaka Antara